

Ondersteunen van de communicatie: *praktische illustraties & tips*

Frank Paemeleire

NAH-congres: niet-aangeboren
hersenletsel in Vlaanderen vandaag

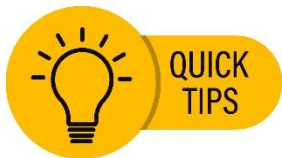
11 oktober 2022

www.mixreeks.be

Communicatie na NAH

- In communicatie komen alle functies samen $\Rightarrow$ communicatiestoornissen na een NAH **komen heel vaak voor**
- **Enorme impact** op persoon en omgeving (participatie, rollen, zelfbeeld, zelfstandigheid, levenskwaliteit, ...)
- **Iedere hulpverlener communiceert** met de persoon met NAH
- Ernstige communicatiestoornissen na NAH = persoon blijft in zeker mate **afhankelijk van de omgeving** om de communicatie te ondersteunen

Ga naar de vernieuwde website www.ikkannietpraten.be van expertisecentrum MODEM.

cognitie

Cognitieve communicatiestoornissen

taal

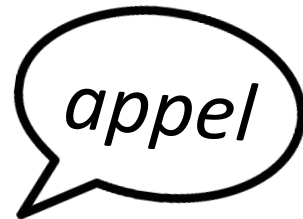
Afasie (spreken, schrijven, lezen én schrijven gestoord)

spraak

Spraakapraxie

Dysartrie

Online 'informatiepunt voor naasten van personen met afasie'

https://www.afasietherapie.nl/elearnings/communicare/story_html5.html

Ondersteunde communicatie en afasie?

Traditionele visie ondersteunde communicatie

- Focus op **zelfstandig gebruik** van gebaren/tekenen/... en communicatiehulpmiddelen
- **Vaak geen succes**
 - **Niet iedereen wil compenseren**
 - Bijv. matcht niet met de persoon zijn noden, persoon wil ('normaal') spreken
 - **Niet iedereen kan compenseren**, vraagt heel veel van de cognitieve functies
 - Aandacht, geheugen, verwerking van symbolen, executieve functies, ...
 - *Bijv. Executieve functies: switchen, monitoren, initiatief nemen, probleemoplossend vermogen, inzicht, leren en toepassen in nieuwe situatie, denken in categorieën, boodschap vasthouden tijdens uitvoeren, ...*

Huidige visie

- Focus op **communicatiesysteem** met
 - **Strategieën**
 - Geselecteerd op basis van individuele mogelijkheden
 - Gebruikt door de communicatiepartner en door de persoon
 - **Communicatiehulpmiddelen**
 - Steeds op maat gemaakt
 - Vanuit individuele communicatieve noden & probleemsituaties
 - Vaak met blijvende cueing/hulp door omgeving

GLOBAMIX deel 2 (Paemeleire & Moerkerke, 2023)

www.mixreeks.be

Ja/nee-vragen stellen

Wat is het?

- Het is voor de persoon vaak erg moeilijk om ja (= bevestiging) en nee (= weigering) aan te geven. Sommige personen reageren bijvoorbeeld altijd met "ja", ook als ze "nee" bedoelen. Dit is echter een heel belangrijke vorm van communicatie bij iemand die zelf heel beperkt of niet kan spreken. We kunnen de persoon helpen om ja en nee aan te duiden in plaats van het te moeten zeggen. De persoon zal hierdoor niet minder pogingen doen om te spreken.

Hoe doe je het?

- Leeg een blad met ja/nee voor de persoon en stel een eenvoudige vraag. Herhaal vervolgens de vraag terwijl je de antwoordmogelijkheden hardop leest en tegelijkertijd aanduidt. Vraag de persoon om het antwoord aan te duiden.
- Voor personen die niet goed kunnen aanwijzen, kan er gebruik gemaakt worden van blokjes waarop ja/nee staat. Iets vastgrepen is meestal eenvoudiger dan iets aanduiden (dit is een motorisch en cognitief veel complexere handeling).

Uitgewerkt voorbeeld

Je vraagt aan de persoon "Wil je in de zetel zitten?"
(en wijst hierbij naar de zetel). Herhaal "Wil je in de zetel zitten?" en duidt vervolgens "ja" aan en tenslotte "nee".

Gesprek met geschreven keuzes

Wat is het?

- Bij deze techniek neemt de persoon met afasie deel aan een gesprek door geschreven woorden die de communicatiepartner aanbiedt, te selecteren.
- Op deze manier kan de persoon tijdens een echt gesprek met verschillende beurten, voorkeuren duidelijk maken en feitelijke informatie delen.

Hoe doe je het?

- Je voert een gesprek met de persoon over een onderwerp dat hem/haar interesseert en schrijft hierbij de vraag die je mondeling stelt op. De kernwoorden worden onderlijnd en indien mogelijk ondersteun je de vraag met een gebaar.
- Je schrijft vervolgens (maximum 5) mogelijke logische antwoorden op de vraag onder elkaar op. Dit zijn de opties waaruit de persoon kan kiezen. Dit gebeurt meestal in BLOKLETTERS. Je kan eventueel ook een tekening bij ieder woord zetten, zo begrijpt de persoon het mogelijk beter (zie ook techniek 'begrijpen ondersteunen').
- Lees vervolgens één voor één de opties hardop terwijl je ze ook aanduidt. De persoon kan bij iedere optie aangeven of hij ze 'aanvaardt' of weigert (zie ook techniek 'gelabelde ja/nee-vragen'). Sommige personen kunnen zelf het antwoord van hun keuze aanduiden in de reeks.
- Er wordt vervolgens op basis van het antwoord een nieuwe vraag met keuze-opties gesteld. Zo komen we tot een echte (ondersteunde) conversatie.

Uitgewerkt voorbeeld

Goed voorbeeld zoeken dat de partner zelf kan gebruiken

Eenvoudige keuzes maken met behulp van voorwerpen

Wat is het?

- Personen met afasie die niet duidelijk kunnen maken wat ze precies willen en geen prenten of foto's kunnen aanwijzen, kan je helpen door gebruik te maken van concrete voorwerpen.
- Door deze techniek kunnen mensen met ernstige afasie eigen voorkeuren aangeven en zelf kleine keuzes in het dagelijks leven maken.

Hoe doe je het?

- Bied de persoon een concreet voorwerp aan en lok vervolgens een reactie uit door een vragende blik te geven. Je kan bijvoorbeeld de persoon een trui tonen en vragen "wil je deze aandoen?".
- Veel personen met ernstige afasie kunnen ja/nee niet duidelijk aangeven door deze woorden te zeggen (of de knikken). Wees dus aandachtig voor alle non-verbale reacties van de persoon (bijv. Het voorwerp grijpen of net wegduwen, het voorwerp aandachtig bekijken of net de blik afwenden, ...). Wat is de reactie: 'aanvaardt' de persoon het voorwerp (selecteren: 'dat wil ik') of 'weigert' de persoon het voorwerp (afwijzen: 'dat wil ik niet')?

Uitgewerkt voorbeeld

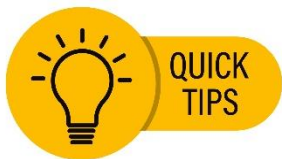
De persoon met afasie drinkt 's avonds graag nog een kopje thee en heeft niet altijd zin in dezelfde soort. Je kan de verschillende de zakjes thee voor de persoon leggen en vragen om aan te duiden wat hij of zij wil. Als aanwijzen moeilijk is, toon je een voor een de theezakjes en kijk je naar de reacties van de persoon (aanvaarding of weigering).

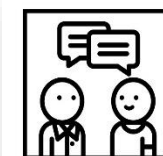
Eigen foto te nemen (3 zakjes op tafel + 1 zakje in de hand)

Dit helpt altijd ...

- Ga ervan uit dat de **persoon iets te vertellen** heeft
(interesse tonen, restmogelijkheden uitzoeken en géén testvragen stellen)
- **Creëer een rustige omgeving**
(geen afleiding/dubbeltaak, 1:1)
- **Neem tijd** (of stel het gesprek uit)
(vermijd stress en heb geduld)
- Geef je volledige **aandacht**
(richt je op de persoon en geef niet te vlug op)
- Ondersteun de communicatie aan de hand van **een structuur**
(bijv. SCA™): **IN/OUT/CHECK**

Logopedisten kunnen de **Training Con-Act** volgen. Daarna kunnen ze zorgprofessionals trainen om beter te communiceren met personen met afasie & een afasievriendelijke omgeving maken.

Video (verwijderd)

IN

ik zorg ervoor dat de persoon mij zo goed mogelijk **begrijpt**

- *herhalen*
- *anders formuleren*
- *korte zinnen gebruiken*
- *kernwoorden opschrijven*
- *gelaatsexpressie gebruiken*
- *gebaren maken*
- *dingen in de omgeving aanwijzen*
- *voorwerpen tonen*
- *foto's, prenten, filmpjes, ... tonen*
- *...*

OUT

ik zorg ervoor dat de persoon ondersteund wordt **bij het uiten**
(*bijv. keuzes of antwoordopties geven, ja/nee voorzien, ...*)

CHECK

ik **controleer regelmatig** of ik de persoon goed begrepen heb
(*bijv. laten bevestigen door woord op te schrijven/te herhalen*)

Familie: wat kunnen jullie doen?

IN: ZORG DAT ZE JE BETER BEGRIJPT

- Eenvoudige zinnen gebruiken
- Kernwoorden tijdens de conversatie **opschrijven**
- Informatie herhalen of op andere manier zeggen
(bijvoorbeeld: Heb je dorst? Wil je iets drinken?)

UIT: ZORGEN DAT ZE ZICH DUIDELIJK KAN MAKEN

Ja/nee-opties aanbieden

- Stel vragen die met ja/nee beantwoord kunnen worden
- Laat mevrouw deze woorden aanduiden

Laten kiezen uit verschillende mogelijkheden

- Mogelijkheden **zelf opschrijven**
- Mogelijkheden uit een boek met allerlei materiaal
(namen van mensen, plaatsen, activiteiten, dagen van de week, ...)

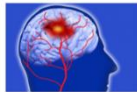

CHECK: CONTROLEREN OF JE HAAR GOED BEGREPEN HEBT

- Herhaal wat je denkt begrepen te hebben (en schrijf dit ook op) en laat bevestigen ("Je bedoelt dus ... juist?")

IN/OUT/CHECK

Ik kreeg een CVA (beroerte) op 14 augustus 2019. 	 Ik heb afasie. Dat is een TAALstoornis na een hersenletsel.	Ik kan heel moeilijk praten en begrijp ook niet altijd wat je vraagt of zegt. Mijn geheugen en denken zijn goed!
IN →	OUT →	CHECK
Gebruik eenvoudige zinnen. Schrijf kernwoorden op. klik hier	Stimuleer mij om de boodschap op alle mogelijke manieren duidelijk te maken. Schrijf opties op en laat mij kiezen. Stel mij ja/nee-vragen. klik hier	Herhaal wat je denkt begrepen te hebben. Schrijf eventueel kernwoorden op. klik hier

Afasie

Voorbeelden ondersteuning

1. Keuzes maken met voorwerpen
2. Ja/nee-vragen
3. Opgeslagen boodschappen
4. Vocabularium
5. Tastbare herinneringen
6. Geschreven keuze conversatie

[Download](#) ons **gratis artikel** (Paemeleire & Moerkerke, 2022) waarin deze vormen van **communicatie-ondersteuning** in detail uitgelegd worden.

1. Eenvoudige keuzes maken met concrete voorwerpen in gekende routines

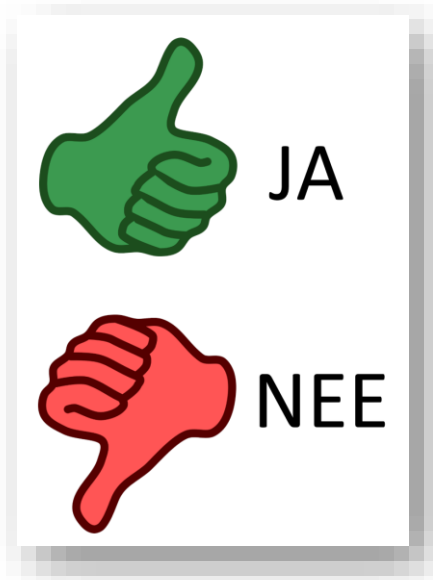
- Voorwerpen **1 per 1** aanbieden
- **Kijken naar signalen** van
 - Aanvaarding (grijpen, aannemen, kijken, geluid, wijzen, gelaatsexpressie, ...)
 - Weigering (wegduwen, weggijken, gelaatsexpressie, non-reacties, ...)

Video (verwijderd)

2. Gerichte ja/nee-vragen stellen

- Gerichte vraagstelling: systematisch **van algemeen naar specifiek**
- **Antwoordopties geven** als ja/nee niet betrouwbaar zijn
- **Grijpen is gemakkelijker** en eenduidiger dan aanduiden ▶ ja/nee-blokjes
- Als de persoon ja/nee niet duidelijk kan selecteren, kan je de **antwoordopties ja/nee** na elkaar aanbieden

Video (verwijderd)

3. Opgeslagen boodschappen oproepen

- De persoon gebruikt een boodschap die **vooraf (samen) opgesteld** is
- Deze vaste boodschappen verwijzen vaak naar zaken uit het verleden
- **Toepassingen:** informeren van een nieuwe communicatiepartner (a), belangrijk levensverhaal 'vertellen' (b), in geval van nood te gebruiken (a), 'conversatiestarter' (c), ...

C

B

Ik hou heel erg van Citroen 2 CV

Ik heb er ook 1 gerestaureerd

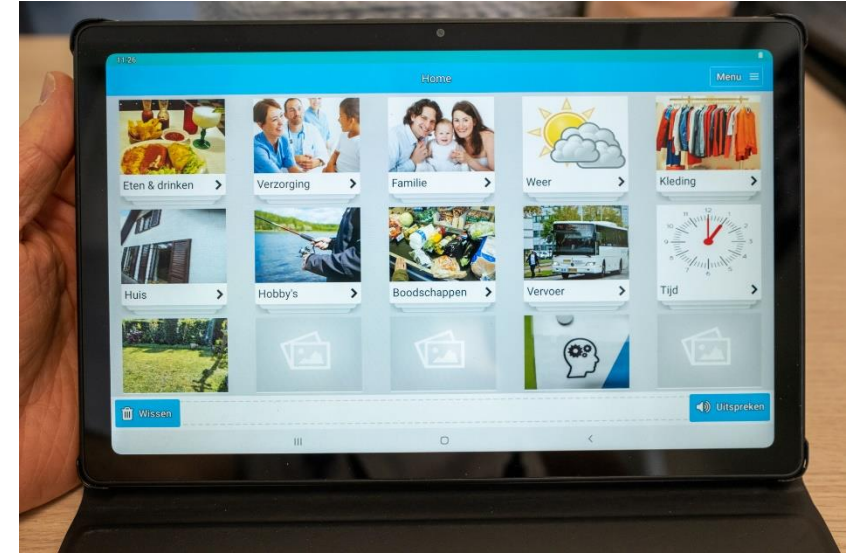
A

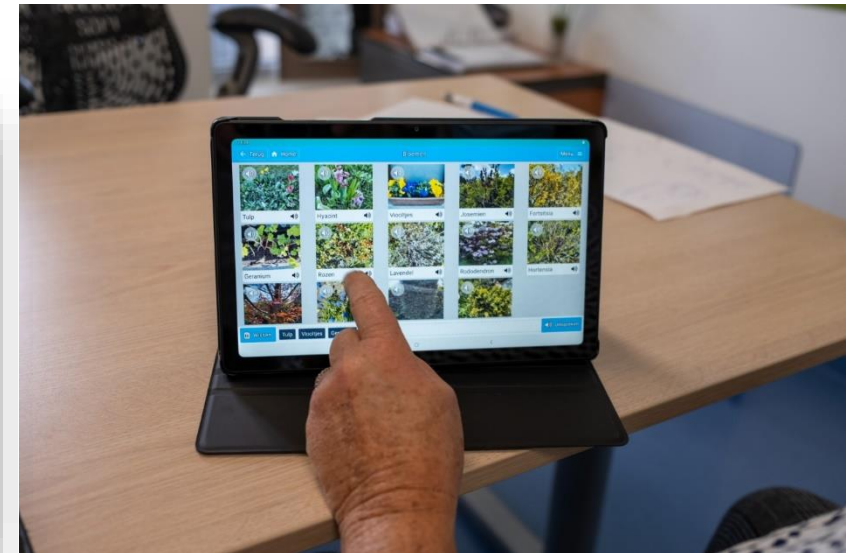
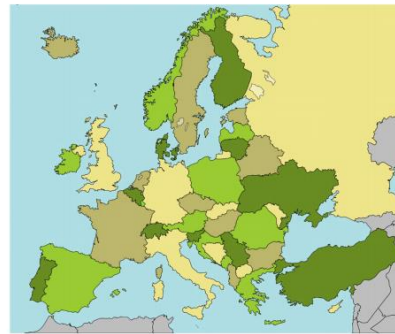
Gratis **Hallo afasie** App voor IOS/Android
<https://hallo-afasie.nl>

4. Vocabularium ter beschikking geven

- Voorzien **verschillende (visuele) vocabularia** (woorden/begrippenlijsten)
 - **Geïndividualiseerd**: samen met persoon opbouwen, zelf laten kiezen wat er in komt en wat niet
 - **Situatiespecifiek**: wat heb je waar nodig?
- **Omgeving gebruikt ze zelf actief** in het dagelijks contact (*intensive modelling*)

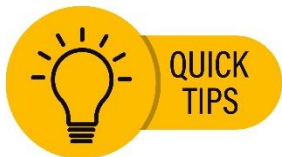
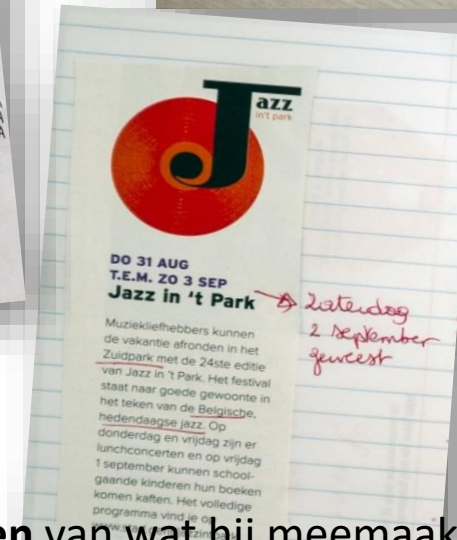
België
Duitsland
Engeland
Frankrijk
Griekenland
Italië
Luxemburg
Nederland
Oostenrijk
Oost-Europa
Portugal
Scandinavië
Spanje
Turkije
Zwitserland

<https://www.expressme.nl>

5. Tastbare herinneringen verzamelen en gebruiken in conversatie

- **Gebruiken van 'remnants'** = tastbare voorwerpen (bijv. knipselmap) of foto's (bijv. galerij op smartphone) die een beeld geven van gebeurtenissen
- **Toepassingen:** recente ervaring/gebeurtenis delen en samen een gesprek opbouwen, een 'vraag stellen', ...

Leer de persoon met de smartphone foto's nemen van wat hij meemaakt.
Motiveer de persoon om deze foto's te gebruiken als hij iets wil vertellen (visual storytelling).

Voorbeeld

Strategieën 3/4/5
gecombineerd in een app
op een tablet

Opgeslagen boodschappen (strategie 3)

Vocabularia (strategie 4)

Remnants (strategie 5)

6. Geschreven keuze conversatie

- De communicatiepartner **stelt vragen** en geeft **mogelijke antwoordopties**
 - Vraag alleen informatie die je niet kent (een echt gesprek, géén testvragen!)
 - Maximum 5 opties onder elkaar
 - Lees de opties 1 voor 1 hardop en duid ze aan
 - Op basis van antwoord doorvragen/uitdiepen/...
- **Toepassingen:** samen een gestuurd gesprek voeren (bijv. mening geven, nieuwe informatie meedelen, ...)

WELK HUISDIER HEB JIJ ?

- KAT
- HOND
- VOGEL
- VIS →
- /

HOE IS HET NIEUWE RESTAURANT ?

1 2 3 4 5
HEEL SLECHT OK HEEL GOED

TAKE HOME MESSAGES

1. vraag aan de logopedist **een geïndividualiseerd communicatie-advies**
(maar gedrag verandert niet door een folder dus ...)
2. vraag aan de logopedist een **communicatietraining**
Coaching on the job (professionelen)
Samen met de persoon oefenen (niet-professionelen)
3. **ondersteun zelf actief** de communicatie
(word geen co-therapeut maar wel een ondersteunende communicatiepartner)

Frank Paemeleire

Neurologopedist, docent &
projectleider postgraduaat Neurogene
Communicatiestoornissen

Voor professionals

www.neurocom.be

Voor professionals en niet-professionals

WELKOM

Home

Zoek

CATEGORIËN

Afasie

Dysartrie

Spraakaproxie

Cognitieve Communicatiestoornissen

Neurologie

Niet-talige cognitie

STCC

Biopsychosociale visie

Evidentie-gebaseerd handelen

WELKOM op de portaalwebsite **NEUROCOM**

Welkom op dit vernieuwde portaal over neurogene communicatiestoornissen. Deze website bestaat sinds 2006 en richt zich tot professionals. NEUROCOM is een initiatief van het Postgraduaat Neurogene Communicatiestoornissen van de Arteveldehogeschool (Gent, België). Hier kan je een [doorverwijskaart van de alumni](#) van de opleiding consulteren. Contacteer hier de webmaster [Frank Paemeleire](#).

Nieuws 27

Gezocht voor onderzoek: personen met afasie die een alternatief communicatiemiddel gebruiken (onderzoek UGent) 21/09/22
Gezocht: personen met een NAH tussen 30 en 60 jaar met afasie, die minstens 6 maanden een AAC-hulpmiddel gebruiken (digitaal met tekst invoer). Aangezien het perspectief van de partner ook bevestigd wordt, zou de AAC-gebruiker minstens 18 maanden een relatie moeten hebben en moeten samenwonen. Alle info in de flyer.
bezoek de website

Update doorverwijskaart alumni Postgraduaat Neurogene Communicatiestoornissen 19/09/22
De doorverwijskaart van de alumni van het postgraduaat Neurogene Communicatiestoornissen van de Arteveldehogeschool werd vandaag aangevuld met 27 nieuwe contactgegevens. We hebben nu alumni van Katwijk aan Zee tot Pepingen, van Veurne tot Tegelen. Je vindt er in totaal 203 plaatsen waar je beroep kan doen op logopedisten die zich gedurende twee jaar specialiseerden. De kaart werd intussen al meer dan 23.000 keer geraadpleegd. Volgende week starten we met 26 nieuwe collega's ons team aan te vullen.

Nieuwe links 4 toegevoegd laatste 14 dagen

Personen met afasie gezocht voor onderzoek naar gebruiker van een alternatief communicatiehulpmiddel
Varia - Oproep deelname onderzoek || 21/09/22

STCC-5: materiaal (versie 29/08/2019) MP4
STCC - STCC-5: foto's benoemen || 20/09/22

STCC-5: materiaal (versie 29/08/2019) WMV
STCC - STCC-5: foto's benoemen || 20/09/22

Uitnodiging Vereniging Afasie 14 november 2022
Afasie - Afasie: sites voor persoon en omgeving || 19/09/22

Psycho-educatie materiaal

1_Inleiding project

2_Afasie

3_Spraakaproxie

4_Dysartrie

5_Cognitieve communicatiestoornissen

Referentielijst

- Berns, P., Jünger, N., Oostveen, J., & Neijenhuis, K. (2019). Training Con-tAct. Een onderzoek naar de impact van een communicatiepartnertraining voor zorgprofessionals in een revalidatiecentrum. *Nederlands Tijdschrift voor Logopedie*, 91(6), 18-25.
- Beukelman, D., & Garrett, K. (1988). Augmentative and alternative communication for adults with acquired severe communication disorders. *Augmentative and Alternative Communication*, 4(2), 104-121.
- Bloch, S., & Beeke, S. (2008). Co-constructed talk in the conversations of people with dysarthria and aphasia. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 22(12), 974-990.
- Darrigrand, B., Dutheil, S., Michelet, V., Rereau, S., Rousseaux, M., & Mazaux, J. M. (2011). Communication impairment and activity limitation in stroke patients with severe aphasia. *Disability and rehabilitation*, 33(13-14), 1169-1178.
- Dietz, A., Wallace, S. E., & Weissling, K. (2020). Revisiting the role of augmentative and alternative communication in aphasia rehabilitation. *American journal of speech-language pathology*, 29(2), 909-913.
- Donham, A., & Lasker, J. P. (2007). Partner-dependent techniques for using the Social Networks Inventory: An example of severe aphasia. Paper presented at the 2007 Clinical AAC Research Conference, Lexington, KY.
<https://www.researchgate.net>
- Ducharme, J. M., & Spencer, T. F. (2001). Training brain injury rehabilitation therapists to use generalized teaching and interaction skills. *Brain Injury*, 15(4), 333- 347.
- Fager, S., Doyle, M., & Karantounis, R. (2007). Traumatic brain injury. In D. Beukelman, K. Garrett, & K. Yorkston (Eds.), *Augmentative Communication Strategies for adults with acute or chronic medical conditions* (pp. 131-162). Paul H. Brookes Publishing Company.
- Fierens, L. (2019). *Differentiatie bij personen met ernstige afasie. Een onderzoek naar de betrouwbaarheid en klinische meerwaarde van GLOBAMIX, een nieuw dynamisch assessment voor personen met ernstige afasie* [Masterproef]. Nijmegen: Radboud Universiteit.

- Fried-Oken, M., Beukelman, D. R., & Hux, K. (2012). Current and future AAC research considerations for adults with acquired cognitive and communication impairments. *Assistive Technology*, 24(1), 56-66.
- Garrett, K. L. (1993). *Changes in the conversational participation of individuals with severe aphasia given three types of partner support* [Doctoral dissertation]. The University of Nebraska-Lincoln.
- Garrett, K., Beukelman, D., & Low-Morrow, D. (1989). A comprehensive augmentative communication system for an adult with Broca's aphasia. *Augmentative and Alternative Communication*, 5(1), 55-61.
- Garrett, K. L., & Lasker, J. P. (2005). AAC for adults with severe aphasia. In D.R. Beukelman and P. Mirenda (Eds.), *Augmentative and Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs* (pp. 467--504). Paul Brookes Publishing.
- Lasker, J. P., & Garrett, K. L. (2006). Using the Multimodal Communication Screening Test for Persons with Aphasia (MCST-A) to guide the selection of alternative communication strategies for people with aphasia. *Aphasiology*, 20(02-04), 217-232.
- Garrett, K. L., & Lasker, J. P. (2007). AAC and severe aphasia: Enhancing communication across the continuum of recovery. *Perspectives on Neurophysiology and Neurogenic Speech and Language Disorders*, 17, 6–15.
- Garrett, K. L., & Lasker, J. P. (2009). Validation of the AAC-Aphasia Categories: Partner Dependent and Independent Communicators. In *Clinical AAC Research Conference, Pittsburgh, PA*.
- Garrett, K. L., & Lasker, J. P. (2013). Adults with severe aphasia and apraxia of speech in D. R. Beukelman & P. Mirenda (Eds.), *Augmentative & Alternative communication supporting children & adults with complex communication needs (fourth edition)*, (p. 405-445). Paul Brookes Publishing.
- Helm-Estabrooks, N., Ramsberger, G., Morgan, A, & Nicholas, M. (1989). *The Boston Assessment of severe Aphasia*. Special Press Inc.
- Ho, K. M., Weiss, S. J., Garrett, K. L., & Lloyd, L. L. (2005). The effect of remnant and pictographic books on the communicative interaction of individuals with global aphasia. *Augmentative and Alternative Communication*, 21(3), 218-232.

- Jacobs, B., Drew, R., Ogletree, B. T., & Pierce, K. (2004). Augmentative and Alternative Communication (AAC) for adults with severe aphasia: where we stand and how we can go further. *Disability and Rehabilitation*, 26(21-22), 1231-1240.
- Kagan, A., Black, S., & Duchan, J., Simmons-Mackie, N., & Square, P. (2001). Training volunteers as Conversation partners using "Supported Conversation for Adults with Aphasia"(SCA): a controlled trial. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 44, 624-638.
- Keulen, A., Lanser-El Kharbotly, S., van der Meulen, E., & Schröder, K. (2020). *Zoekwijzer ondersteunde communicatie voor mensen met afasie*. AfasieNet. <https://www.afasienet.com/wp-content/uploads/CAYA-schema-Nederlands-compleet-voor-AfasieNet.pdf>
- King, J. M., & Simmons-Mackie, N. (2017). Communication supports and best practices. *Topics in Language Disorders*, 37(4), 348-360.
- Lasker, J. P., & Garrett, K. L. (2010) *Construct Validity of the AAC-Aphasia Framework: Partner Dependent and Independent Communicators*. [Clinical Aphasiology Paper] <http://aphasiology.pitt.edu/2137/>
- Light, J. (1988). Interaction involving individuals using augmentative and alternative communication systems: State of the art and future directions. *Augmentative and alternative communication*, 4(2), 66-82.
- Lowis, T., Bunney, M., Visser, T., Commandeur, T., & Francella, M. (2017). *AAC resource for individuals with aphasia: CAYA, revised*. <https://cayabc.net/wp-content/uploads/2020/05/CAYA-AAC-Resource-for-individuals-with-Aphasia-Dec-2017.pdf>
- Moerkerke, L., Paemeleire, F., & Robert, E. (2017). Boston assessment of severe aphasia (BASA): een meerwaarde bij het onderzoek van personen met globale afasie? *Logopedie*, 30(3), 19-31.
- Paemeleire, F., & Moerkerke, L. (2020). *GLOBAMIX deel 1: dynamisch assessment van personen met ernstige afasie*. Sig VZW.
- Paemeleire, F., & Moerkerke, L. (2019). Dynamisch assessment bij personen met ernstige afasie. *Logopedie*, 32(4), 5-17.

- Paemeleire, F., Moerkerke, L., & Fierens, L. (2021). Communicatie-ondersteuning bij volwassenen met ernstige afasie: GLOBAMIX als toolbox om restvaardigheden te exploreren. *Signaal Digitaal*, 1(1), 1-10.
- Paemeleire, F. & Moerkerke, L. (2022). Assessment en behandeling van communicatiepartner-afhankelijke personen met afasie. *Logopedie*, 35(3), 20-30.
- Parr, S. (2007). Living with severe aphasia: Tracking social exclusion. *Aphasiology*, 21(1), 98-123.
- Taylor, S., Wallace, S. J., & Wallace, S. E. (2019). High-technology augmentative and alternative communication in poststroke aphasia: A review of the factors that contribute to successful augmentative and alternative communication use. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 4, 464-473.
- van der Meulen, I., van de Sandt-Koenderman, M., van Gelder-Houthuizen, J., Wiegers, J., & Wielaert, S. (2008). *Scenario Test: Verbale en non-verbale communicatie bij afasie*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- van de Sandt-Koenderman, M. (2004). High-tech AAC and aphasia: Widening horizons?. *Aphasiology*, 18(3), 245-263.
- van Rijssen, M., Ketelaar, M., Vandenborre, D., Oostveen, J., Veldkamp, M., van Ewijk, L., ... & Gerrits, E. (2021). Evaluating communication partner training in healthcare centres: Understanding the mechanisms of behaviour change. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 56(6), 1190-1203.
- Wielaert, S., & Wilkinson, R. (2012). *Partners van Afasiepatiënten Conversatie Training (PACT)*. Bohn Stafleu van Loghum.